

enstitünün kütüphanecisi ve müdür yardımcısı oldu. 1916'da vereme yakalandı; tedavi amacıyla İsviçre'ye gittiyse de iyileşemedi. 22 Şubat 1920'de İsviçre'de öldü.

Hasluck'un çalışmaları birbiriyle ilgili çeşitli alanlarda yoğunlaşmıştır. Önceleri bir arkeolog ve tarihçi olarak Grek arkeolojisi, İzmir'in tarihi, Athos dağındaki Ortodoks manastırları, Ortaçağ coğrafya kitapları ve seyahatnâmeleri, Doğu Akdeniz kıyılarındaki Ceneviz ve Venedik yapıları, sikkeler gibi konularda çalıştı. *Cyzi-cus* (Cambridge 1910, antik şehrin tarihi ve burada yapılan kazılar), *The Church of Our Lady of the Hundred Gates in Paros* (London 1920, H. H. Jewel ile birlikte) ve *Athos and its Monasteries* (London 1924) adlı üç kitapla kırk altı makale bu dönemin ürünüdür. 1913'te Konya'ya yaptığı bir geziden sonra çalışmalarını Rumeli ve Anadolu'da Hıristiyanlık ile Müslümanlık arasındaki ilişkiler üzerinde yoğunlaştırdı. En önemli kitabını oluşturmuş *Christianity and Islam under the Sultans* (I-II, Oxford 1929), Osmanlı şartlarında iki din arasındaki bağlantılar ve dinî gelenek mirasları üzerine yapılmış ilk ilmî araştırmadır. Kitabın birinci bölümü türbelerin ve kutsal mekânların kullanımındaki devamlılık üzerinedir. Burada, o zaman yaygın olan görüşün aksine, mahallî dinî geleneklerin büyük siyasî ve kültürel değişmeler sırasında ancak şartlar çok uygunsa hayatîyetini sürdürebildiğini ve belli bir türbe veya kutsal mekânın yaşamasını, ilgili dinî geleneklerin direnme gücünün değil maddî zenginlik ve mekânın sağladığını ileri sürer. İkinci bölümün konusu, Anadolu'daki aykırı mezheplere mensup aşiretlerle çeşitli evliyalara ilişkin kerâmet ve destanlardır. Üçüncü bölümde ise Bektaşî dervişleri üzerine yapılmış uzun bir çalışma ile kırklar, kı-

zıl elma gibi konularda ve Kızkulesi'ne dair kaleme alınmış çeşitli makaleler bulunmaktadır. Yine kendi gözlemlerine dayanarak yazdığı *Letters on Religion and Folklore* adlı eseri de (London 1926) *Christianity and Islam*'da ileri sürdüğü fikirleri destekleyici mahiyettedir. Eserlerinin bir kısmı kendisi hayatta iken yayımlanmış olmakla birlikte çoğu, özellikle Türkiye'deki dinî hayatla ilgili olanlar ölümünden sonra eşi tarafından neşre hazırlanmıştır.

Hasluck'un makalelerinden on tanesi, Râgıb Hulûsi tarafından Türkçe'ye tercüme edilip Anadolu'nun Dinî Tarih ve Etnografyasına Dair Tedkikat Merkezi Neşriyatı'nın birinci kitabı olarak *Bektaşîlik Tedkikleri* adıyla neşredilmiş (İstanbul 1928), bu tercüme, *Anadolu ve Balkanlar'da Bektaşîlik* adıyla Yücel Demirel tarafından sadeleştirilerek Latin harfleriyle de yayımlanmıştır (İstanbul 1995). M. Fuad Köprülü tercüme yazdığı takdim yazısında, söz konusu makalelerin doğrudan veya dolaylı şekilde Bektaşîlik ile ilgili olmaları sebebiyle bir kitapta toplandığını, Türk ve İslâm kaynaklarına hakıyla vâkif olmayan Hasluck'un bu makalelerde ileri sürdüğü görüşler ve ulaştığı sonuçlara tamamiyle güvenilemeyeceğini, ancak eski hıristiyan kaynaklarına etraflı şekilde vâkif olmasından dolayı konular üzerinde çalışan Türk araştırmacıları için önem taşıdığını belirtir (s. VII).

BİBLİYOGRAFYA :

F. W. Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans* (ed. M. M. Hasluck), London 1929, editörün notu, I, s. V-VIII; a.m.f., *Bektaşîlik Tedkikleri* (trc. Râgıb Hulûsi), İstanbul 1928, s. VII; "F. W. Hasluck, MA", *Annual of the British School at Athens*, XXIII, Athen 1918-19, s. XVI; *The Times*, London, 24 February 1920; F. H. Babinger, "F. W. Hasluck. An Obituary Notice", *MOG*, (1923-26), s. 321-325.

CHRISTINE WOODHEAD

HASR (الحصر)

Bir ifade içinde bir lafzın veya lafızlar kümesinin diğerlerine özel şekilde tahsis edilmesi anlamında meânî terimi.

Sözlükte "kuşatmak, kısaltmak, daraltmak, sıkıştırmak, hapsedmek, menetmek" gibi anlamlara gelen hasr kelimesi belâgat yönünden bir îcâz ve tekit türü sayılır. Edebiyat terimi olarak hasr, bir ifade içinde bir lafız veya lafızlar kümesi-

nin diğer bir lafız veya lafızlar kümesine özel bir yolla tahsis edilmesini ve sadece onu belirtmesini ifade eder. Belâgat kitaplarında buna hasr veya kasr denilmekle birlikte bu kelimelerin yerine ihtisast ve tahsis tabirlerinin kullanıldığı da görülür (Süyûtî, *el-İtkân*, II, 49). Bazı âlimler hasrda nefiy ve ispat, ihtisasta ise yalnız genelin içerdiği bir öze yöneliş bulunduğunu ileri sürerler (Tehânevî, II, 1186; Süyûtî, *İcâz'ül-Kur'ân*, I, 191).

Bir hasr ifadesinde maksûr (tahsis edilen), maksûrun aleyh (kendisine bir şey tahsis edilen) ve kasr edatı (tarîku'l-kasr ki bu vazî kasrda bulunur) olmak üzere üç unsur vardır. Maksûr ve maksûrun aleyhe "hasrın tarafları" denir. Arapça ifadelerde hasrın tarafları mübtedâ-haber, fiil-fâil, fâil-mef'ul, mef'ul-mef'ul, hal-hal sahibi vb. olabilir. Sadece mef'ul-i maah-ta ve tekit bildiren mef'ul-i mutlakta hasr olmaz. Bu sebeple "إن نطن إلا ظنا" âyetindeki hasr, nevi bildiren mef'ul-i mutlaka hamledilerek "ظنا ضعيفا" şeklinde yorumlanmıştır.

Hasr ifadesinde ya sıfat (vasıf, hal, hüküm, haber, fiil) mevsufa veya mevsuf sıfata hasredilir. Mevsufun sifata hasrını nâdirse de böyle bir hasr mecazen mümkündür. Çünkü varlıkların bütün vasıfları ihata edilemeyeceğinden mevsufu birine hasredip diğerlerini ondan soyutlamak ancak mecaz yoluyla mümkün olabilir.

Arapça'da meşhur olan hasr yolları şunlardır: 1. En kuvvetli hasr yolu "nefiy + istisna edatı" formudur. Bunda istisna edatından önceki unsur maksûr, sonraki unsur maksûrun aleyhtir. Bu yolla kurulan hasr ifadesi hükmü bilmeyen veya hüküm hakkında inkâr, şüphe, tereddüt ve vehim içinde olan ya da mecaz yoluyla bu durumda kabul edilen muhataba karşı kullanılır ve "müferrağ istisna" tarzında getirilir (Teftâzânî, s. 217-218). Şu âyetler buna örnek teşkil eder: "إن أنتم إلا في ضلال مبين"; "وأن ليس للإنسان إلا وما توفيتي إلا بالله"; "وما سعى"; "وما توفيتي إلا بالله". Cumhura göre "innemâ" (إنما) hasr ifade eder ve maksûrun aleyh cümlelerinin sonunda bulunur. Bu tür Arapça ibarelerin Türkçe'ye tercümesinde "ancak" ifadesinin cümlelerinin son unsuruna dahil edilmesi gerekir. Bu sebeple "إنما المؤمنون إخوة"; "إنما أنا بشر"; "Ancak ben bir beşerim"; "Ancak müminler kardeşler" şeklindeki çevirisi yanlıştır. Doğrusu, "Ben ancak bir beşerim"; "Müminler ancak kardeşler" şeklinde olmalıdır. Hasrın bu türü açık olan, inkâr edilmeyen ve muhatabın mâlumunu

Frederick
William
Hasluck

olan ya da mecazen böyle kabul edilen hususlarda onun dikkatini çekmek için yapılır. Bazan "innemâ" hasr ile birlikte tahkik, tekit, sebep (Miquel, CCXLVIII [1960], s. 484, 493) ve özellikle ta'riz bildirir (Abdülkâhîr el-Cürçânî, s. 354-358). "إنما يتذكر أولوا الألباب" (Ancak akıl sahipleri düşünür) âyetinde, düşünüp ibret almayanların akıl ve fikirden mahrum hayvanlar düzeyinde varlık oldukları vurgulanmıştır (ta'riz). 3. "Lâ" (لا), "bel" (بل) ve "lâkin" (لكن) atif harfleri. Bunlarda maksûrun aleyh "lâ"dan önce, "bel" ve "lâkin"den sonra gelir. Bunların hasr ifade edebilmesi için "bel" ve "lâkin"den önce nefiy veya nehyin geçmiş bulunması, atfedilen nesnenin müfred olması ("lâ"da da öyle) ve ayrıca "lâkin"ın başında vav bulunması şarttır. 4. Cümledeki öğelerin sıralanmasında sonra gelmesi gerekeni öne geçirmek (takdim); haberi mübtedâya, mâmullerini fiile takdim gibi. Burada da maksûrun aleyh öne geçirilen unsur olur. Bu tür hasr ancak dil zevkine sahip olanlarca bilineceği için buna "zevkî kasr", hasr ifadesi için konulmuş edatlarla kurulan diğerlerine de "vaz'î kasr" denilir (Hatîb el-Kazvînî, I, 122). Takdim yoluyla hasr önemseme, itina, ihtimam, tekit, taktir, teşvik, hatırdan çıkarmama, hoşlanma, nefret ve teberrük amacıyla; bazan da nazım, seci, kafiye ve fâsıla zarureti için yapılır (İbnü'l-Esîr, II, 211). Meselâ, "إياك نعبد وإياك نستعين" (Ancak sana ibadet eder, ancak senden yardım isteriz) âyetinde takdim hasr ifade ederken, "وبالآخرة هم يوقنون" (Âhirete de yalnız onlar kesinlikle inanırlar) âyetinde böyle bir mâna (hasr) yanlış olur. Çünkü burada mef'ul fâsıla için fiilinden önce getirilmiştir.

Bunların dışında bazı âlimlerce kabul edilen diğer hasr ifadeleri de şöylece sıralanabilir: 1. Fasil zamiri. Haberi sıfat-tan ayırmak amacıyla getirildiği gibi onu mübtedâya hasretmek veya cümlede başka bir hasr ifadesi varsa onu pekiştirmek için de getirilebilir (Mustafa el-Merâgî, s. 139). "أولئك هم المفلحون" (Onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir) âyetinde tekitle beraber hasr ifadesi görülmektedir. 2. Haberin cins ifade eden harf-i ta'rifli olarak getirilmesi mutlak olarak ya da bir zarf veya hal ile kayıtlı olarak hasr bildirir (Hatîb el-Kazvînî, I, 98-99). "الحق الباقي" (Bâki olan ancak Hak'tır) ifadesindeki hasr buna örnek teşkil eder. 3. Bazılarına göre "ennemâ" da "innemâ" gibi hasr bildirir. 4. Abdülkâhîr el-Cürçânî ve Ebû Ya-

küb es-Sekkâkî'ye göre fiil cümlesini, öznenin fiile takdimi suretiyle isim cümlesi şeklinde ifade etmek de hasr bildirir. Takdim edilen zamir veya zâhir isim olabilir (Zerkeşî, II, 412; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 50-51). 5. *et-Telhîş*'in bazı şârihlerine göre, mânevî tekit ile "inne... + le..." formunda olduğu gibi peş peşe gelen iki tekit hasr bildirir. Bu sebeple "إنا نحن نزلنا الذكر" (Kur'an'ı biz indirdik biz) ifadesi, "Kur'an'ı ancak biz indirdik" anlamıyla eşdeğer kabul edilebilir. إن الإنسان لفي خسر (Muhakkak ki insan mutlak bir zarar içindedir) âyetinde de durum böyledir. 6. Tîbî'ye göre "؟... (أو) أم + ... (هل) أ" formundaki tayin sorusunun cevabı da hasr bildirir. 7. "وحده" "فحسب ، لاغير ، ليس غير" lafızları ile veya "kasr, hasr, inhisar, ihtisas, tahsis..." fiillerini ve türevlerini kullanmak suretiyle de sarîh hasr mümkün olur (Seyyid Ahmed el-Hâşimî, s. 180).

Bir şeyin diğerine tahsisinin gerçeğe uymasına veya bir şeye izâfet ve nisbetle olmasına göre hasr hakiki ve gayri hakiki (izâfî) olarak ikiye ayrılır. "Lâ ilâhe illallah" cümlesinde ulûhiyyetin Allah'a tahsisi hakikata ve vâkıya uygundur. "eş-Şâiru Hasenün lâ Hâlidün" (Şair Hasan'dır, Hâlit değil) cümlesinde şairliğin Hasan'a tahsisi Hâlid'e nisbetlidir. Hakiki hasrın da tahkik veya mûbalağa ve iddia bildiren kısımları vardır. İzâfî hasr da muhatabın durumuna göre üçe ayrılır. Muhatab bir vasıf veya hükümde birden çok şeyin ortaklığına inanıyorsa bunlardan birine tahsis için yapılan "ifrâd" (birleme) kasrı, muhatab hükmün aksine inanıyorsa bunu red için olana "kalb" (ters çevirme) kasrı, hükümde mütereddit ise bunu gidermek için yapılan da "ta'yin" (belirleme) kasrı denir.

Hasr, meânî terimi olarak "kasr" adıyla Türk belâgatına da geçmiş ve bilhassa şiirde edebî sanat gibi bir özelliğin başkalarında bulunmayıp yalnız bir şeyde bulunduğunu ifade etmek için kullanılmıştır. Türkçe'de kasr edatının görevini "ancak, yalnız, meğer, hele, özge, sade, he-men, başka, mâada, gayri, illâ, belki" kelimeleri yapar. "Ne yanar kimse bana âteş-i dilden özge / Ne açar kimse kapım bâd-ı sabâdan gayrı" (Fuzûlî) beytindeki "özge" kelimesi buna örnektir.

Şiirde vezin gereği bir kelimenin kısaltılması (İstanbul > Stanbul) veya aruz vezniyle yazılmış mısraların sonundaki "feilün" tef'ilesinin "fa'lün" şeklinde uygulanmasına da kasr denilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

- et-Ta'rifât*, "haşr", "kaşr" md.leri; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1287, s. 135-136; Tehânevî, *Keşşâf*, I, 294-295; II, 1183-1186; Abdülkâhîr el-Cürçânî, *Delâ'ilü'l-i'câz* (nşr. Mahmûd M. Şâkir), Kahire 1404/1984, s. 179-181, 328-358; Ebû Ya'küb es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-ûlûm* (nşr. Naîm Zerzûr), Beyrut 1403/1983, s. 288-300; İbnü'l-Esîr, *el-Meselû's-sâ'ir*, Kahire, ts. (Dârü Nehdati Mısır), II, 211-213; Hatîb el-Kazvînî, *el-İzâh*, Bağdad, ts. (Mektebetü'l-Müsenne'â), I, 52-54, 98-99, 112-113, 118-130; Teftâzânî, *el-Mu'tavvel 'ale'l-Telhîş*, İstanbul 1309, s. 204-223; Zerkeşî, *el-Burhân*, Riyad 1400/1980; II, 412-414; IV, 231; Desûkî, *Hâşiye 'alâ Muhtaşari'l-me'ânî*, İstanbul 1290, I, 580-636; Süyûtî, *el-İtkân*, II, 49-53; a.mlf., *J'câzû'l-Kur'ân* [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-Fikri'l-Arabî), I, 181-194; Abdünnâhî İffet, *en-Nef'u'l-muavvel*, İstanbul 1289; Ahmed Cevdet, *Mi'yâr-ı Sedâd*, İstanbul 1303, s. 44-45; Abdurrahman Süreyyâ, *Mizânü'l-belâğa*, İstanbul 1303, s. 197-206; Tahîrülmevlevî, *Edebiyat Lugatı* (İstanbul 1937), İstanbul 1973, s. 87; M. Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 154; Mecdî Vehbe - Kâmil Mühendis, *Mu'cemü'l-muştalâhâtü'l-Arabiyye fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut 1979, s. 162; M. Kaya Bilgegil, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri I: Belâgat*, Ankara 1980, s. 97-101; Bedevî Tabâne, *Mu'cemü'l-belâgati'l-Arabiyye*, Riyad 1402/1982, II, 702-704; Seyyid Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa*, İstanbul 1984, s. 179-195; A. Ahmed Bedevî, *Min belâgati'l-Kur'ân*, Kahire, ts., s. 156-162; Mustafa el-Merâgî, *Ulûmü'l-belâğa*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 135-147; M. Saîd İsbir - Bilâl Cüneydî, *eş-Şâmil*, Beyrut 1985, s. 675-678; Ahmed Matlûb, *Mu'cemü'l-muştalâhâtü'l-belâgiyye ve te'vavürühâ*, Bağdad 1406/1986, II, 448-451; Mişâl Âsî - Emîl Bed'î Ya'küb, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut 1987, I, 579; II, 981-983; Muhammed Altıncı, *el-Mu'cemü'l-mufaşşal fi'l-luga ve'l-edeb*, Beyrut 1413/1993, I, 367-368; II, 706; Andre Miquel, "La particule innema dans le Coran", *JA*, CCXLVIII (1960), s. 483-488, 493-494; "Kasr", *TDEA*, V, 214.

İSMAİL DURMUŞ

HASRET MOHÂNÎ

(حسرت موهانی)

(ö. 1951)

Hindistanlı gazeteci,
şair ve siyaset adamı.

Kuzey Hindistan'da Utar Pradeş eyaletinde küçük bir kasaba olan Mohân'da en kuvvetli ihtimale göre 1880 yılında doğdu. İmam Ali er-Rizâ'nın soyundan geldiği ileri sürülen Nişâburlu bir seyyid ailesine mensuptur. Atalarından Seyyid Mahmûd en-Nisâbü'rî'nin Hindistan'a geldikten sonra 615'te (1218) Mohân kasabasına kurarak buraya yerleştiği rivayet edilir.